

มองวรรณคดีกับทฤษฎีการเป็นผู้นำแบบมีส่วนร่วม

นำเสนอเมื่อ : 22 ต.ค. 2552

บทความเรื่อง

มองวรรณคดีกับทฤษฎีการเป็นผู้นำแบบมีส่วนร่วม

โดย สมปอง จันทคง

ความเป็นมาและความสำคัญ

จากการศึกษา “จากรามเกียรติ์...สู่การประเมิน” ของ ศาสตราจารย์ ดร. เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ ราชบัณฑิต ทำให้เกิดแนวคิดในการวิเคราะห์วรรณคดี เพื่อเปรียบเทียบกับทฤษฎีการเป็นผู้นำโดยมีส่วนร่วม ของผู้นำหรือตัวละครเอกและบริวารในเรื่องพระอภัยมณี ตอน พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ ผลงานของ พระสุนทรโวหาร (สุนทร ภู) กวีเอกของไทยและของโลก เพื่อศึกษาแนวคิดในการบริหาร เพื่อว่าจะได้แนวคิดที่ดี ๆ จากกวีเอกของโลกเกี่ยวกับภาวะผู้นำบาง

เรื่องพระอภัยมณีนี้ เป็นวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ท่านผู้รู้หลายท่านกล่าวว่าเป็นนิทานคำกลอนที่เกิดจากจินตนาการของท่านสุนทร ภู แต่หลายท่านก็กล่าวว่าเป็นเรื่องที่มีจริงในชีวิตของท่านสุนทรภู เช่น เกาะแก้วพิสดาร ก็คือ เกาะเสม็ด ซึ่งมีหาดทรายที่แสนงดงาม แวววาว ด้วยแก้วที่ล่อแสงตะวันตั้งแต่เขาจรดเย็น

สุนทรภู กำหนดตัวละครสำคัญ ๆ ไว้หลายตัวแต่ละตัว

สุนทรภู่ได้แทรกวิถีชีวิตเข้าไปอย่างกลมกลืน
อ่านแล้วมีความสนุกสนานแม้จะเป็นจินตนาการก็ทำให้ผู้อ่านแทบไม่อยากจะ
ยตาได้ ถ้าหากศึกษาให้ดี ๑
เราอาจจะพบว่าท่านสุนทรภู่เป็นสัตว์แพทย์คนหนึ่งของโลก
หรือสัตว์แพทย์คนแรกของประเทศไทยที่สามารถผสมพันธุ์สัตว์ขามสายพันธุ์ได้
ในชีวิตรจริงทางวิทยาศาสตร์เราพบว่า มาผสมกับลา ได้ออ
แต่สำหรับท่านสุนทรภู่แล้ว
มีสัตว์ขามสายพันธุ์หลายพวกที่เกิดขึ้นในเรื่องพระอภัยมณี อาทิ
มาผสมกับมังกรไคมานิลมังกร ที่มีรูปร่างหน้าตาเหมือนทั้งมาและมังกร
หรือแม่แต่พระอภัยมณีเองอยู่กินกับยักษ์น้ำชื่อ นางผีเสื้อสมุทร
ก็ได้โอรสชื่อ อสินสมุทร
ที่มีรูปร่างหน้าตาหล่อเหลางดงามเหมือนพ่อและมีตาแดงดังแสงพระอาทิตย์
มีกำลังมหาศาลเหมือนแม่ หรือ
พระอภัยมณีอยู่กินกับนางเงือกที่มีท่อนบนของร่างกายเหมือนคนท่อนล่างเหมือน
ปลา ได้โอรสชื่อสุดสาคร สามารถแหวกว่ายในน้ำ ดำน้ำได้เป็นวัน ๆ ไม่โผล่
หรือดำตรงนี้ไปโผล่ตรงโนนเป็นหลายโยชน์ เป็นต้น

2

ในเชิงบริหารท่านสุนทรภู่ก็ดั่งเก่งไม่แพ้
ที่สามารถสร้างตัวละครอย่างพระอภัยมณี ให้สามารถกำกับ ควบคุม ดูแล
ให้คนในครอบครัว หรือบริวาร เคารพ เชื่อฟัง และปฏิบัติตาม ดังนั้น
จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษา วิเคราะห์
และนำมาใช้ในการสร้างภาวะผู้นำในการบริหาร

จุดมุ่งหมายในการศึกษา

เพื่อศึกษาภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วมของตัวละครเอก และตัวละครอื่นในเรื่อง พระอภัยมณีตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ

ผลการศึกษา

พระอภัยมณี มีอาวุธประจำกาย คือ ซึ่งเสียดังที่ พระอภัยมณีเป่านี้ มีฤทธิ์ใน การกำกับควบคุมผู้อื่นให้สงบเรียบร้อยและหลับ (สยบ) ได้ ซึ่ง ปี เป็นตัวแทนของอำนาจ ที่พระอภัยมณีจะใช้เมื่อไรก็ได้ แต่พระอภัยมณีก็มีสติสัมปชัญญะในการใช้ พระอภัยมณีไม่ใช้ตามอำเภอใจ ในตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร พระอภัยมณีอยู่กินกับนางผีเสื้อสมุทรเป็นเวลานานถึง 8 ปี มีโอรสด้วยกัน 1 องค์ คือ สินสมุทร ในการกำกับ ควบคุม ดูแล ครอบครัวส่วนใหญ่ว่าจะเป็นหน้าที่ ของนางผีเสื้อสมุทร เพราะพระอภัยมณีถายโอนอำนาจหน้าที่ทั้งหมดให้ เพราะไม่ชำนาญในพื้นที่ การบริหารไม่มีอิสระ ไม่มีอำนาจเบ็ดเสร็จ เด็ดขาด เพราะเป็นเสมือนผู้บริหารที่ ย้ายมาดำรงตำแหน่งใหม่ หากใช้วิธีแข็งกร้าวอาจจะเอาตัวเองไม่รอด ดังนั้นจึงใช้วิธีการบริหารแบบตามน้ำไปก่อน เมื่อโอกาสเหมาะสมจึงค่อย ๆ ดึงอำนาจนั้นกลับคืนทีละน้อย ๆ บัวไม่ใช้ชาน้ำไม่ให้ขุน ดั่งกลอนตอนต้นว่า

“จะกล่าวกลับจับความไปตามเรื่อง ถึงบาทเบื่องปรเมศพระเชษฐา

องค์อภัยมณีศรีโสภณ

ตกยากอยู่คู่มหาชานาน

กับด้วยนางอสุรีนรีมิต

เป็นคู่คิดเซยชมสมสมาน

ต้องรักใคร่ไปตามความกัณฑ์ดาร

จนนางมารมีบุตรบุรุษชาย...”

พระอภัยมณียอมให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ แต่เป็นเหตุการณ์ดี ๆ ทั้งนี้
 เช่น มีโอรส 1 องค์ ก็เฝ้าพุ่มพักเลี้ยงดูอย่างดี สอนวิชาเป่าปี่ให้ มอบสิ่งดี ๆ ให้

“เฝ้าเลี้ยงลูกผูกเปลแล้วเห่ซ้ำ	จนใหญ่กล้าอายุได้แปดปี
จึงให้นามตามอย่างข้างมนุษย์	ชื่อสินสมุทรกุมารชาญชัยศรี
ธำรงค์ทรงมาค่าบุรี	พระภูมีถอดผูกให้ลูกยา
เจียรบาดคาดองค์ก็ทรงเปลื้อง	ให้เป็นเครื่องนุ่งห่มโอรสา
สอนให้เจ้าเป่าปี่มีวิชา	เพลงศาสตราสารพัดหัดชำนาญ”

เปรียบเสมือนมีพนักงาน บริวาร หรือผู้ใต้บังคับบัญชาให้
 ก็จะมีการปฐมนิเทศ มอบหมายงานที่เหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ
 ความชำนาญให้ เมื่อทำผลงานเป็นที่ประจักษ์ ก็ให้ความดีความชอบ
 ตามกาลอันสมควร

ผู้ใต้บังคับบัญชามีน้อย ต้องเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด
 เสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน จะก่อให้เกิดความศรัทธา ความสามัคคี
 และหวังดีต่อกัน งานในองค์กรจึงจะเดินไปได้ดี มีประสิทธิภาพ

การจะทำงานให้สำเร็จผู้นำต้องมีแนวคิดในการทำงาน เช่น
 มีการวางแผนการทำงาน อย่างรอบคอบก่อนมอบหมายหน้าที่การงาน
 และลงมือทำงาน เมื่อลงมือทำงานก็ต้องมีการติดตาม ตรวจสอบ
 และประเมินผล การทำงานเป็นระยะ
 แล้วยังต้องปรับปรุงพัฒนางานนั้นให้ดียิ่งขึ้น ถ้ากล่าวให้เข้าใจก็คือ
 ต้องมีขั้นตอนเป็นวงจร PDCA นั้นเอง
 (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอุบลราชธานี. 2548 : 2)

P (Planning) คือ ขั้นวางแผน : บุคลากรทุกคนร่วมกันวางแผน

D (Doing) คือ ขั้นการลงมือปฏิบัติ : บุคลากรทุกคนร่วมกันทำงานตามแผนที่วางไว้อย่างมีความสุข

C (Checking) คือ ขั้นการตรวจสอบ : บุคลากรทุกคนร่วมกันตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผลแบบกัลยาณมิตร

A (Action/Adjust) คือ ขั้นปรับปรุงแก้ไข : นำข้อบกพร่องมาปรับปรุงแก้ไข และนำข้อดีมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อไป

4

พระอภัยมณีก็เช่นเดียวกัน

พระอภัยมณีทราบแล้วว่านางผีเสื้อสมุทรเป็นยักษ์คนละเชื้อชาติคนละเผ่าพันธุ์กับตน
อยากหนีนานแล้วแต่ยังหาแนวทางที่เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นทางเลือกได้
เมื่อคิดหาทางเลือก ประเมินทางเลือกแล้วหาให้เจอก็ผู้สันตติชนทางเป็นผู้พาหนีน่าจะดีผลดี จึงตัดสินใจเลือกทางเลือกแล้วร่วมกันวางแผน นัดหมายมอบหมายงานตามแผน และดำเนินการตามแผน

เงือกเผ่ากล่าวว่าจะไปให้ถึงเกาะแก้วพิสดารของฤๅษีผู้มีวิชาแก่กล้าได้ต้องใช้เวลานานถึงเจ็ดวันเจ็ดคืนตั้งค้ำกลอนว่า

“แม้นกำลังดั่งข้าจะพาหนี   เจ็ดราตรีเจียวจึงจะถึงสถาน
อสุรีมีกำลังดั่งปลาวาฬ   ตามประมาณสามวันจะทันตัว

ถ้าแก้ไขให้นางไปค้ำป่า
จะอาสาพาไปมิได้กลัว

ได้ลวงหน้าไปบ้างจะยังชั่ว
ชีวิตด้วยบรกรรมไม่เสียดาย”

ถ้าผู้นำมีบริวารที่เสียสละไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากเช่นนี้ก็เปรียบได้ว่างานนั้นสำเร็จไปได้ครึ่งหนึ่งแล้ว

“แต่พระองค์ทรงคิดให้รอบคอบ ถ้าเห็นชอบท่วงที่จะหนีหาย
จึงโปรดใช้ห้องค์พระลูกชาย ไปหาตทรายหาข้าจะมาฟัง”

ผู้นำต้องวางแผนอย่างรอบคอบ ดังนั้นพระอภัยมณี จึงคิดหนัก
วางแผนว่าจะทำอย่างไร
ให้นางผีเสื้อสมุทรไปเก็บตัวอยู่จำศีลภาวนาอดอาหารในป่าเขาได้สักสามวัน
โอกาสประจวบเหมาะนางผีเสื้อสมุทรฝันร้ายในคืนนั้น
เล่าความฝันให้พระอภัยมณีฟัง
พระอภัยมณีคาดคะเนจากความฝันของนางแล้วว่าตนน่าจะหนีรอด
จึงตีไขใส่ขาว่าทำนายฝันว่า นางฝันร้ายจะมีเหตุถึงชีวิต
ต้องไปจำศีลภาวนาอดอาหารในป่าเขาสามวันสามคืนจึงจะหมดสิ้นเคราะห์กรรม
นางจึงเชื่อคำทำนาย
และตกลงจะไปจำศีลภาวนาอดอาหารดังคำพระอภัยมณีทายทั้ก

“...พอได้ช่องลองลวงดูตามเล่ห์ สมคะเนจะได้ไปตั้งใจหมาย

จึงกล่าวแกล้งแจ่งเสเพทุบาย

เจ้าฝั้นร้ายนักน้องต้องตำรา

อันเทวัญนั้นคือมัจจุราช

จะหมายมาดเอาชีวิตริษยา

.....

นี่จะใคร่สะเดาะพระเคราะห์เจ้า

พอบรรเทาโทษที่อาสัญ

เหมือนงอนง้อขอชีวิตแก่เทวัญ

กลัวแต่ขวัญเนตรพี่จะมีทำ...”

นางได้ฟังคำทำนายเช่นนั้นก็ตกลงใจทำตามคำแนะนำทันที จึงทำให้การวางแผนสำเร็จ ไปแล้วชั้นหนึ่ง พระอภัยมณีนั้นเป็นผู้นำที่มีความรอบคอบ กอนออกจากถ้ำได้นำปีศาจห่อผาอย่างดีแล้วรีบเดินทางมาพบครอบครัวเงือกแก้วที่ชายหาด และเงือกเผ่าจึงกำหนดให้พระอภัยมณี ขึ้นขี่บาตนเอง แล้วให้สินสมุทรขึ้นบาเงือกแม่ สอนลูกสาวเงือกให้ตามหลังแล้วก็พากัน ออกเดินทางอย่างรวดเร็ว นี่ก็เป็นความสำเร็จอีกขั้น

ย้อนกลับมากล่าวถึงนางผีเสื้อสมุทร ที่ไม่มีความคิดเป็นของตนเองจึงถูกหลอกเอา ง่าย ๆ ถูกตัดกำลังโดยการอดอาหารสามวันสามคืน เร็วแรง ก็แทบหมดสิ้นทรวงตัวแทบไม่อยู่ เมื่อครบกำหนดก็กลับมายังถ้ำของตน ไม่เห็นมีใครจึงรู้ว่าถูกหลอก โกรธเคืองมากแต่ด้วยอ่อนกำลังเพราะหิวโหย พอได้ผลไม่เป็นอาหารพื้นกำลังขึ้นมาได้ ก็ออกติดตาม เสาะหา ถ้ามไถเรื่อยไปจนตามทัน

พระอภัยมณีมีผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน แม่จะมีประสบการณ์ มีอายุมากกว่า ก็ยอมรับใช้ทำงานให้ด้วยจริงใจในทางที่ถูกต้องเหมาะสม “เงือกเผ่าเคารพอภิวาท ขอร้องบาทบริรักษ์จนตั้งกษัย” นอกจากนี้แล้วพระอภัยมณียังเป็นผู้นำที่อ่อนโยน แม่ตนจะเป็นหน่อเนื้อกษัตริย์ ก็ยิ่งอ่อนน้อมถ่อมตน และสอนให้โอรสรู้จัก อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ด้วย ให้ขอขมาผู้อาวุโสกว่าก่อนล่วงเกินขึ้นขึ้นบ่าเงือก ดังคำกลอนตอนหนึ่งว่า

“พงศ์ กษัตริย์ ตรีช้วนสินสมุทร

สอนให้บุตรขอสมาธิสมาธิ

พระทรงบำเรอหน้างามวิไล
พระหน่อไทขอสมาธิบ้านาง”

การตรวจสอบการปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้เป็นระยะ
จะทำให้ทราบได้ว่างานดำเนินไปได้ดีเพียงใด มีประสิทธิภาพเพียงใด
พบปัญหา หรืออุปสรรคอะไรบางอย่าง จะได้หาทางแก้ไขได้ทันที่
พระอภัยมณีนั้นเป็นผู้นำที่มีความเอาใจใส่ต่อความเป็นอยู่ของเพื่อนร่วมทาง

6

หรือผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นอย่างดี คอยโต้ถามด้วยความห่วงใยอยู่ตลอด
คอยแนะนำถ้าเห็น อยก้ให้ พักเอาแรง
ดังตอนที่พระอภัยเดินทางมาได้ถึงเวลาพลบค่ำ

“พระห้ามเงือกสองราด้วยปราณี ประเดี๋ยวนี้ลมกล้าสลาตัน

เห็น หละเมอะเกาะใหญ่ที่ไหนกว้าง
หยุดเสียบางให้สบายจึงผายผัน

เราหนีนางมาได้ก็ไกลครัน   ต่อกกลางวันจึงค่อยไปให้สำราญ”

การตัดสินใจของผู้ นำมิได้ ถูกต้องเสมอไป
หากการตัดสินใจผิดพลาดผู้ใต้บังคับบัญชา

ก็ ต้องมี สิทธิ แสดงความคิดเห็นคัดค้าน   ด้วยเหตุ และ ผล
จึงจะทำให้ได้ข้อมูลที่ดีประกอบ   การตัดสินใจ ดังคำกลอนตอนหนึ่งว่า

“ตาเงือกหน้าซ้าสอนพระทรงศักดิ์
ยังไกลน้กอยาประมาททำอาจหาญ

นางรู้ความตามมาไม่ช้านาน
จะพบพานพากันตายวายชีวัน

อันตาข้าถ้าค่าเห็นสว่าง
ทั้งเดินทางเร็วแรงแข็งขยัน

ถ้าแดดกล้าตามัวเป็นหมอกควัน
จะผายผันลวงทางไปกลางคืน”

เมื่อการคัดค้านสมเหตุสมผล ผู้นำก็ต้องยอมให้ผู้ตาม หรือ
เปลี่ยนบทบาทกัน

เป็นผู้นำบ้างก็ได้เพื่อให้การทำงานนั้นสำเร็จนางผู้เสียสมุทรเป็นฝ่ายล่า
ออกติดตามโดย ขาดการวางแผนบุบมาม ขาดบริวาร ขาดผู้ช่วย
แม่ จะติดตามมาอย่างกระชั้นชิด และรวดเร็ว ด้วยการ
ไต่ถามหามาตามทางได้เบาะแสก็รีบตัดสินใจแบบรวดเร็ว เดินทางไล่มาติด ๆ
ดวยอารมณ์โกรธแค้นขุ่นเคือง
การทำอะไรก็ตามหากใช้อารมณ์ในการจัดการกับปัญหาโดยขาดสติ ยั้งคิด
ไร้เหตุผล เอาอารมณ์ของตนเป็นใหญ่
ต่อให้เป็นผู้มีอำนาจราชศักดิ์เพียงใดบางครั้ง ก็ตายน้ำตื้นได้เช่นกัน
ดังนั้นผู้นำจึงไม่ควรให้อคติเขาครอบงำ

อคติ 4 ประกอบด้วย

1. **ฉันทาคติ** คือ มีความลำเอียงเพราะความรักใคร่ชอบพอ
2. **โทสาคติ** คือ มีความลำเอียงเพราะความโกรธเกลียด
3. **โมหาคติ** คือ มีความลำเอียงเพราะความหลงหรือความงมงาย

4. **ภยาคติ** คือ มีความลำเอียงเพราะความกลัวเกรงใจ
เกรงอิทธิพล หรือกลัวเสียผลประโยชน์

การปฏิบัติงานต้องมีการประเมินระหว่างการทำงานด้วยเพื่อจะทำให้ทราบสถานการณ์ปัจจุบันที่เป็นอยู่ว่าปัญหาใดคลี่คลายลงหรือเขม็งเกลียวมากยิ่งขึ้น จะหาทางหนีทีไล่อย่างไร จึงจะไม่ ผิดพลาดพลั้ง เช่นเดียวกับพระอภัยมณีกับเงือกเฒ่าช่วยกันประเมินสถานการณ์ จากสภาพจริง ว่านางผีเสื้อสมุทรต้องตามมาทันในวันนี้แน่แน คงหนีไม่พ้นเป็นแน่

จึงร่วมกันวางแผนกับทุกคนในที่ทีมงานเพื่อหาทางเอาตัวให้รอด

ปัญหาตอนนี้ รุมเร้าหนักที่สุด

ดังนั้นสมาชิกในองค์ควรต้องสมัครสมานสามัคคีกัน ช่วยกันแก้ปัญหาคนละไม้คนละมือใครทำสิ่งใดพอจะเป็นประโยชน์ต่อองค์ก็ได้ บางก็ต้องลงมือทำอย่างซื่อสัตย์เพราะอาจจะทำให้ปัญหาลุกลามหาทางแก้ไขยาก ดังนั้นในการแก้ปัญหาคั้งนี้

พระอภัยมณีนั้นแม้จะใจเสียเมื่อรู้ว่านางผีเสื้อสมุทรตามมาใกล้ทันแล้ว แต่ด้วยมีภูวามหา ก็ต้องทำใจดีสู้เสือ (ยักษ์) ต้องไม่ให้ใดบังคับบัญชาเห็นความอ่อนแอ พร้อมสู้กับปัญหา แม่จะสูญเสียอำนาจไปบ้างก็ตาม พระอภัยมณียอมเสียสละตนเองเพื่อให้บริวารปลอดภัย เป็นการซื้อใจ ของบริวาร ลูกก็จะอยู่เพื่อพ่อ เงือกก็จะช่วยพาพระอภัยมณีหนีให้พ้น นางผีเสื้อน้ำ โดยสินสมุทรหลอกกลอนางยักษ์นำไปอีกทางหนึ่ง เงือกก็พาพระอภัยมณีหนีไปอีกทางหนึ่ง โดยให้นางเงือกน้อยพาพระอภัยมณีหนีไปให้ถึงเกาะแก้วพิสดาร เพื่อให้ได้รับความช่วยเหลือจากโยคีให้ทันเวลาอย่าให้นางยักษ์ตามมาทัน

การทำงานแข่งกับเวลา จะต้องไม่ทำแบบสุขเอาเผากิน ต้องคำนึงถึงคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผล และการตัดสินใจแบบฉับพลันก็เช่นเดียวกัน ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมในทางตรงข้าม การใช้อำนาจของนางผีเสื้อสมุทรบังคับขู่เข็ญให้คนอื่นกระทำตามใจตนเองอย่าง ขาดสติ ไร้เหตุผล เอาอารมณ์ของตนเป็นใหญ่ งานที่ได้ ก็จะไม่มียุทธผล หาบริวารช่วยงานมิได้ แมแต่คนใกล้ชิดที่คิดว่าเขาตายแทนได้เช่นลูกและผิว

ก็ยังไม่เชื่อใจแล้วใครเขาไว้วางใจ

“นางผีเสื้อเหลือโกรธพิโรธร้อง &n